

ÇAY FİDANLARININ BUDANMASI

Asım Zihniođlu, Çaycılık Mütahassısı
Pratik Çay Ziraatı, 1960

Tohumundan faydalanmak için yetiştirilen çay ağaçları budanmaz. Fakat taze sürgünler yetiştirmek maksadıyla yapılan çaycılıkta budamanın önemi fazladır. Çay ziraatında güdülen gaye; çay fidanlarının çok miktarda sürgün vermesini temin ve fidanların sağlığını korumaktan ibarettir. Bu maksatlardır ki, çay yetiştiriciliğinde fidanlar, geniş bir sürgün tablası yapacak şekilde budanır. Yaprak toplanmasında kolaylık sağlamak için de fidanlar belirli bir yüksekliğe kadar boylandırılır; bundan sonra tekrar boy alçaltılmasına gidilir. Yüksek boylu fidanlar hem az mahsul verir, hem de toplanması güç olur. İyi ve elverişli bir budama, fidanların gelişimi ve geniş çatı meydana getirmesi üzerinde etki yapar. Kötü budama ise bu derece zararlı olur.

Çay fidanlarının budanması işinde hataya düşmekten sakınmak, denenmiş olan usulleri aynen tatbik etmek en doğrusudur. Bazı yetiştiricilerimiz çaylıklarını vakitli vakitsiz budamaktadırlar. Hâlbuki budama, başlı başına bir teknik iştir. Bundaki usuller yine teknik adamlar tarafından tespit ve tayin edilebilir. Budamada yapılacak hata ve yanlışlıkların fidan sağlığına çok zararı olur. Onun içindir ki iyilik ve uygunlukları tespit edilmiş olan budama usullerini tatbik etmek gerekir. Bu bahiste çay bölgelerimizde tatbiki uygun olan budama usulü ve bunun nasıl yapılacağı hakkında kısaca malumat verilecektir.

GENÇ FİDANLARIN BUDAMA ÇAĞI – Genç çay fidanlarının ilk defa budamaya tabi tutulabilmesi için, her şeyden önce, iyi gelişmiş olması şarttır. Cılız ve zayıf kalmış olan fidanların budanması doğru olmaz. İyi vasıflı bir çay fidanı yerine dikildikten veya tohumdan çıkarıldıktan sonra 3-4 yıl sonra budama çağına gelecek şekilde gelişir. Budama çağına girmiş olan bir fidanın toprağa yakın olan gövdesinin çapı 2,5-3 santim kadar olur. Veyahut bu fidanın boyu 160-180 santime yaklaşır. Fidanlar bu kalınlık ve seviyeye gelince budama çağına girmiş sayılır. Dikimlerinden sonra 3-4 yıl geçmesine rağmen, cılız ve zayıf kalmış olan fidanlar görülürse, bunların sökülüp, yerine daha kuvvetli olanlarından dikilmesi gerekir. Zira cılız ve zayıf büyüyen fidanlardan fayda gelmez.

Aslında bir çaylıkta tohum veya fidandan büyütülmekte olan fidanların iyi gelişmeyenleri, iyi dal ve çatallanma durumuna girmeyenleri daha birinci ve ikinci yılda seçip çıkarmak gerekir. Bunların yerine de hususi olarak yetiştirilen kuvvetli fidanlar dikilmelidir. Bir çay yetiştiricisinin, en kuvvetli ve gübreli bir yerinde, yedek fidanlığı bulunmalıdır. Bu fidanlıkta yetiştirdiği kuvvetli fidanlar, herhangi bir ihtiyaç anında boşluk doldurmaya elverişli olur.

Genç ve körpe fidanlar vaktinden önce, gelişmeden budanırlarsa, gelişmeleri geri kalır. Aslında kökü kuvvetlenmeme olan fidanlar gelişemez. Kök sistemi zayıf olan fidanlar gelişemez. Kök sistemi zayıf olan fidanların ise budanması doğru olmaz. Memleketimiz çay bölgelerinde, umumiyetle iyi gelişen fidanlar 4 yaşında budama çağına girerler. Fakat 4 yaşını doldurdukları halde budama çağına girmemiş olan fidanlara bir çaylıkta rastlamak

mümkündür. Bu gibilerinde gelişmenin neden geciktiğini araştırmalı; hatta toprakta ise yeri ıslah edilmeli, fidanın kendisi ise sökülüp daha iyisi dikilmelidir.

Aslında, “Budama” bir nevi ameliyattır. Bu ameliyatta, fidandan bazı parça alarak atılır. Şüphesiz ki fidanlar ne kadar kuvvetli olursa bu ameliyata o kadar iyi dayanırlar. Yaralarını o derecede çabuk iyileştirebilirler. Bu sebeptendir ki ilk budamada esas olan gövde kalınlığı, boylanma ve dallanma ve yaşlanma önemlidir.

Genç bir çaylıkta yapılacak ilk budama ve bunu takip edecek diğer budamalar, ne kadar usulünde ve itina ile yapılırsa başarı o nispette iyi olur. Çay yetiştiren memleketlerde ilk ve sonraki budamalar, iklime ve çayın çeşidine göre değişir. Bu yüzden memleketimiz şartlarında yapılacak budamaların iklim ve çeşitlere uygun olması gerekir.

BUDAMA ARALIKLARI – Sıcak memleketlerde yetiştirilen büyük yapraklı, yumuşak nesiçli (*dokulu*) “ASSAM” ve “Manipury” çeşitlerinde budama her yıl üst üste devam eder. Bu çeşitler her sonbaharda muhakkak surette budamaya tabi tutulur.

Fakat iklimi serin olan yüksekçe dağ ve tepe sırtlarında yetiştirilen çaylıklarda ise budama 4 yılda bir yapılır. Çaycılıkta iklim ve çeşide göre değişen budama, başlıca iki kısma ayrılır: bunlardan birisi, “ASSAM” usulü budamadır. Diğeri de “DARJEELING” usulü budamadır. Bu iki budama sistemi arasında daha birçok budama şekli ve sistemi var ise de, bizim için alakalı olanı bu ikisi ve aralarındaki farkı bilmektir.

Her yıl Assam usulünde budamaya tabi tutulan fidanlardan süren filizler, fidanların çatısını dolduruncaya kadar büyütülür; bunlara ilk sıralarda katiyen el sürülmez. Bu sebeptendir ki, Assam çay bölgelerinde sürgün şubat ayında toplanacak derecede olgunlaşmasına rağmen, toplamayarak yukarı doğru büyümesi ve topraktan 70-80 santime kadar ulaşması beklenir. Bu ölçü genç çaylıklar içindir. Yaşlı çaylıklarda kaide; budama seviyesinin üstünde 15 santim yeşil yaprak büyüttükten sonra bu seviyenin üstüne çıkan yaprakları toplamaktır.

Küçük veya orta büyüklükteki yaprakları olan Çin çeşidine mensup olan fidanlarda ise her yıl budama yapılmaz. Bu çeşit fidanlar her yıl budamayı kaldırmaz. Zira bunlarda büyüme yavaştır. Fidanların beden nesci daha serttir. Ayrıca, köklere yedek besin toplaması da yavaş olmaktadır. Assam varyetesine ait çaylar sıcak bölgelerde yetiştiğinden, serin ve yüksek bölgelerde verimli olmazlar. Bu çeşitler kış ve donlardan çabuk müteessir olur.

Rize’de kurulan ve etraf vilayetlere kadar yapılarak genişlemekte on fidanlar Çin ve Çin melezi grubuna girer. Bu fidanların her yıl budanması hem ağılı buldukları grup ve hem de iklimimizin serin olması sebebiyle doğru olmaz. Şayet Rize ve havalinde her yıl budama yapılırsa, fidanlar bodurlaşır ve kısırlaşır. Hastalıklara, kurağa ve kışa dayanıklılıkları azalır. Kısa zaman sonra onları söküp değiştirmekten başka çare kalmaz.

Hindistan’ın yüksek bölgelerinde buluna Darjeeling’de ve Rize gibi serin bölgelerde yetiştirile çay fidanlarının köklerinde yedek gıda maddeleri toplanması yavaş olmaktadır. Köklerde bulunan “Karbon Hidrat” nişastalı maddelerin budama ile yakın ilgisi vardır. Yedek besin maddelerinin köklerde en çok olduğu zaman budamayı yapmak gerekir. Bu da

Rize ve Darjeeling gibi serin iklimlerde geç ve ancak 4 yıl gibi bir zaman içinde en yüksek dereceye çıkarak toplanabilmektedir.

Darjeeling'de yapılan araştırmalarda, oradaki çay fidanlarının, köklerinde toplanan yedek besin maddeleri toplamı, budama tarihinden önce %45'e kadar yükseldiği tespit edilmiştir. Fidanlar budandıktan sonra, köklerdeki yedek gıdanın dört ay içinde %26'ya düştüğü görülmüştür. Bu nispet budamadan sonra geçen yıl ikinci yıl sonunda ancak %33'e çıkmış, üçüncü yıl sonunda da yani budamaya yakın bir devrede, kök yedeğinin tekrar %45'e ulaştığı anlaşılmıştır. Bu ve buna benzer denemeler göstermiştir ki, serin bölgelerde yetiştirilen Çin ve Çin melezi grubu çayların kök yedeği ancak 4 yıl içinde tamamlanmaktadır. Kök yedeği dolmadan fidanlar budanırsa, beslenme yetersizliğinden zafiyet baş gösterir. Bu gibiler yaralarını tez kapatamayarak sarsıntıya duçar olurlar. Bu hal Rize çaylıkları için de aynıdır. Bu bakımdan Darjeeling budama usulü bize en uygun olan bir budamadır.

DARJEELING BUDAMASI

Hindistan'ın kuzey doğusunda, Himalâya dağlarının Bengal vadisine bakan yamaçlarında bir çay bölgesi vardır. Bu bölge, Darjeeling adındaki şirin ve küçük bir dağ kasabasının etrafındadır. Kasabanın bulunduğu yer denizden 2118 metre yüksektedir. Bu yükseklik kasaba ve civarında serin bir iklim sağlar ve alçak bölgelerden buraya sıcak zamanlarda akın akın insanlar gelerek serinlemek isterler. Bu özellik kasabayı bir sayfiye yeri haline getirmiştir.

Darjeeling'de çay bahçeleri, kasabanın hemen kıyısında başlayıp aşağı yamaçlara kadar çepçevre uzanır. Bu bölge dünyanın en nefis kokulu, altınbaşlı ve gayet hoş çeşnili çayını yetiştirmekle şöhret bulmuştur.

Darjeeling'de yıllık yağış, hemen hemen Rize yıllık yağışı kadardır. Arazi tıpkı Rize'de olduğu gibi, dağlık ve arızalıdır. Orada da sonbahar erken gelir. Ekim ve kasım aylarında havalardan birden bire soğur, bu yüzden çay fidanlarında sürgün kesilir. Kış mevsiminde sık sık KIRAĞI düşer. Kuytu ve kuzey yerlerde don görülür. Bazı yıllarda az miktarda kar düşerse de çabuk erir gider İlkbaharda havalardan ısınınca, çaylarda sürgün başlar. Yaz mevsimi pek sıcak değildir. Tıpkı Rize ve havalisinde olduğu gibi havalardan, ilkbahar ve yazın çok rutubetli ve yağışlı gider. Darjeeling kasaba merkezinde yıllık ısı ortalaması 13.06 santigrattır. Rize'de ise 14.40 santigrattır. Asıl çay bahçeleri kasabadan daha alt taraflarda olduğuna göre oralardaki ısı ortalaması daha farklıdır. Rize ile Darjeeling'in iklim bakımından olan uygunluk derecesi, toprak bakımından pek farklı değildir. Bayırları kaplayan kırmızı ve sarı veya esmer renkli topraklar, şiddetli ve bol yağmurlarla yıkanarak asitleşmiştir. Bu topraklarda, Rize'de olduğu gibi, gübre vermeden ziraat yapmak mümkün olmaz.

Darjeeling'deki çaylıklar Çin çeşidinden kurulmuştur. Orman iklimine uygun gelen Çin ve Çin melezi çeşidi, Rize ve havalisi bölgelerimizde gayet iyi netice vermiş ve aynı çeşitteki tohumlarla çaylıklar kurulmuştur. Şu halde tohum çeşidi bakımından da Rize ile Darjeeling arasında bir yakınlık ve uygunluk vardır. Bu uygunluk sebebiyledir ki Darjeeling çaycılığı

Rize çaycılığı Çin bir örnek olarak ele alınmıştır. Rize’de çay bahçelerinde yapılan setlendirme, budama, toplama ve gübreleme işleri bidayette tıpkı Darjeeling’de yapıldığı gibi planlanmıştır.

Bu bahiste üzerinde durulan Darjeeling budaması ve budama ile ahenkli yürütülmesi gereken toplama usulleri; bizden çok önce denenmiş olan ve bizde de tatbikatı gayet iyi netice veren kaidelere göre tarif edilmiştir.

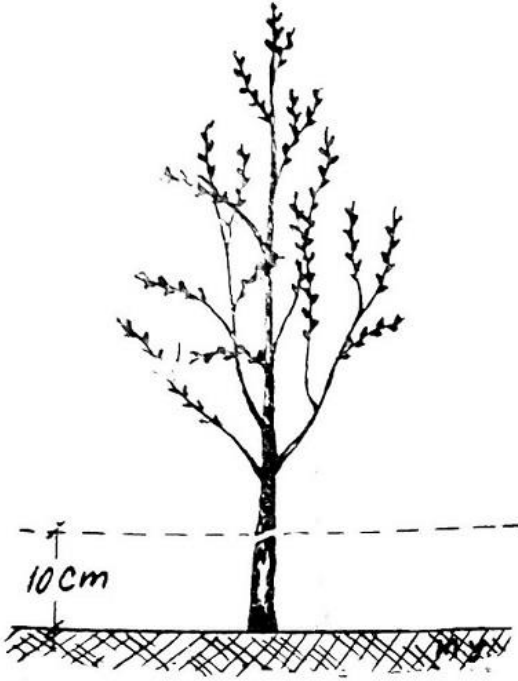
Darjeeling’de budama aralıklarının 4 yıl olduğu yukarıda yazılmış ve sebebi de izah olunmuştu. Bu esas değişmeyecek şekilde belllenmelidir. Budama aralıkları hakkındaki bu kaideyi tespit ettikten sonra üzerinde durulacak ikinci mesele, budamayı takip edecek olan ilk toplamadır.

Budamalardan sonra ilk yaprak toplamasına ait seviye de çok önemlidir. Budanan fidanlar yaralanmış ve hırpalanmıştır. Fidanların üzerinde yapraklar ve dallar kesilip atılmış olduğundan, fidanlar kendi uzuvlarından bir kısmını kaybetmişlerdir. Budanan fidanları yeni yaprak ve filiz teşkil edinceye kadar toplamamak gerekir. Aşağıya çıkarılan cetvelde, çay fidanlarının yaşlarına göre budama seviyeleri ve bu seviyenin çatallı ve çatalsız oluşuna göre değişimi ve yine bunlara göre yaprak toplama irtifaları gösterilmiştir.

BUDAMA CETVELİ

Budama Sayısı	Fidanın Yaşı	Toprakdan İtibaren Budama Seviyesi		
		Çatallı Fidanlarda cm	Çatalsız Fidanlarda cm	Toplama Seviyesi cm
1. budama	4-5	10		55-60
2. budama	8	25		55-60
3. budama	12	35		55-60
4. budama	16	40	40+15=	55- veya 60
5. budama	20	45	45+15=	60
6. budama	24	47,5	47,5+15=	62,5
7. budama	28	50	50+15=	65
8. budama	32	52,5	52,5+15=	67,5
9. budama	36	55	55+15=	70
10. budama	40	57,5	57,5+15=	72,5
11. budama	44	60	60+15=	75
12. budama	48	62,5	62,5+15=	77,5
13. budama	52	65	65+15=	80
14. budama	56	67,5	67,5+15=	82,5
15. budama	60	70	70+15=	85

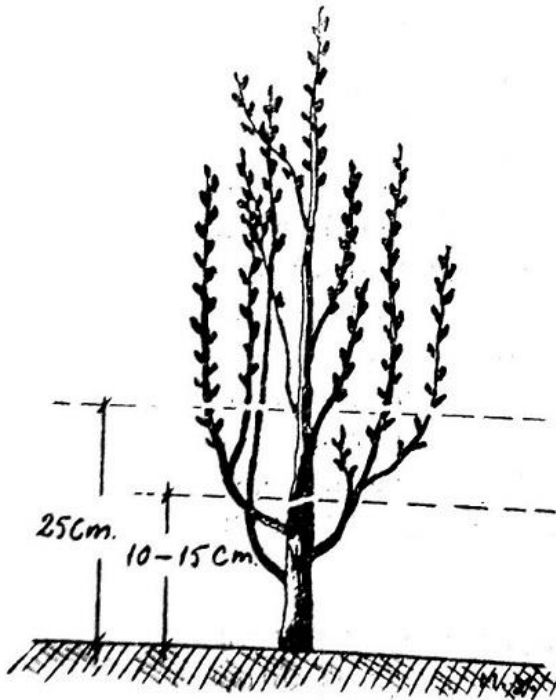
Budama cetvelinde görüleceği üzere, genç çay fidanlarının ilk defa budaması yapılırken, çatallı olup olmadığına göre hareket olunur. Fidan çatallı ise budama irtifai 25 santim alınır. Bu seviyede topraktan itibaren yukarı doğrudur. Fidan tek dal üzerine yukarı doğru büyümüşse, budama 10 santimden yapılır. (Şekil: 26) ve (Şekil: 27). Tek dal üzerine büyüyen fidanların yana gelişmesini ve çatallanmasını teşvik için alçaktan kesilmesine dikkat edilir. Budanan bu kısa gövde üzerinde, İlkbahar'da yeni filizler ve sürgünler çıkmaya başlar. Bunlar zamanla gelişerek her istikamette büyür ve fidanın çatısını teşkil ederler. (Şekil:28) ve Şekil: 29).



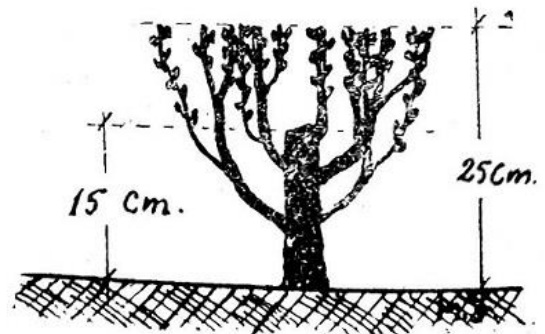
Şekil : 26 - Tek dallı ve budama çağında bir fidanın ilk budama noktası



Şekil : 27 - Tek dallı fidanın ilk budamadan sonraki durumu

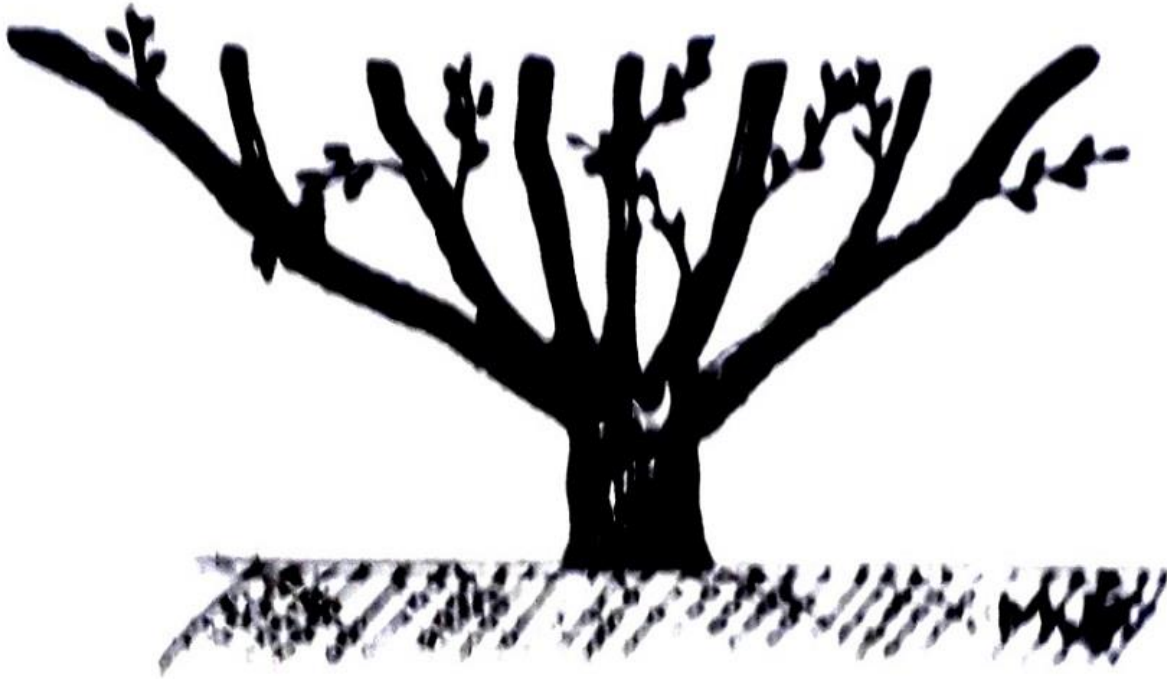


Şekil : 28 - Çatallı bir fidanın ilk budama seviyesi



Şekil : 29 - Tek dallı fidanın ikinci budaması

Şayet fidan ikiden fazla çatallı ise, budama irtifai yine 25 santim tutulur. Fakat bu defa ortada büyüyen kuvvetli dal diğerlerinden de alttan kesilir. Orta dal, diğer dallar seviyesinde budanırsa, fidanın merkezindeki bu dal daha kuvvetli büyüyeceğinden yan dalların aleyhine olarak yine yukarıya doğru uzar gider. Bu yüzden çay fidanlarında düzgün bir çatı kurmak mümkün olmaz. Budama esnasında bu noktanın hatırdan çıkarılmaması; orta dalın daima dipten kesilmesi gerekir. Çok dallı fidanlar böylece ortası alçak kesilince, kâse şeklini almaya elverişli hale gelirler. Meyvecilikte olduğu gibi, bir fidana kâse şeklini vermek için onun orta dalı, çatal noktasının dibinden kesilir ve bu dal katiyen yukarıya doğru fişkirmaya bırakılmaz. (Şekil:30).



Şekil : 30 - Tek dallı olup, birinci budamadan sonra gövde teşkil edilen bir fidanın ikinci budamadan sonraki hali

Bir fidanın ilk budaması dört yaşında yapıldığına göre bundan sonraki ikinci budama 8 yaşında yapılır. Kezalik üçüncü budama 12 yaşında, dördüncü budama 16 yaşında ve beşinci budama da 20 yaşında yapılır.

Tek dallı fidanlarda budama 10 santimden yapıldığı için bir çaylıkta aynı yaşta fidanların budama seviyelerinde farklılık görülür. Bu farkın ek önemi olmaz. Zira birkaç budama sonra bu seviyeler denkleşir. Mesela budama cetveline göre, 3. Budamada bütün fidanlar yeknesak olarak topraktan 35 santim yükseklikten kesilirler.

Bir budama halkasıyla diğeri arasında 4 yıllık zaman içinde fidanlar boylanır ve gelişir. Gelişen fidanların nispeten alçak sayılan budama irtifalarından yeknesak olarak budanabilmeleri için ele bir ölçü alınır ve bu ölçüye göre budama yapılır.

BUDAMA ESNASINDA DİKKAT EDİLECEK NOKTALAR – Budamada kullanılacak budama bacağı'nın keskin olması ve kesilecek dalın hafif bir meyille, daima dış göz üzerinden budanması gerekir. Şayet dal çok kalınlaşmış ise ince yüzlü testerelerle, kalın dalın kesilmesi ve sonrada keskin bir bıçakla yaranın iyice perdah edilerek pürüzlerinin temizlenmesi icabeder. Bundan başka, budama sırasında dalların çatlatılmamasına dikkat edilir. Dalda çatlama ve yarık bırakılırsa bu noktalara girecek küf ve mantarlar çürüklüğe sebebiyet verir. Budama esnasında fidan kökünün oynatılmaması da şarttır. Dallarını keserken, kesilecek noktaya bacağı dayadıktan sonra ani bir darbe ile çekmek ve böylece düzgün bir yüz çıkarmaya gayret etmek gerekir. Fidan kökünün oynamaması, bacağı'nın vereceği tazyik ile, fidanın kökü ile birlikte yan tarafa doğru çekilerek köklerin oynatılmaması için, sol ayağın fidan dibine ve gövdesine yaslatılmasında fayda vardır. Sol ayakla toprak üstünden basılan fidan kökleri ve sol ayak kenarıyla desteklenen fidan gövdesi bu suretle daha iyi korunabilir. Bu ameliye bir alışkanlık işidir. Budamada muhakkak hususi yapılmış ve keskince bilenmiş budama bacakları kullanılır (Şekil:31). Makasla budama çok zararlıdır. Makas fidanları keserken ezer. Ezilen noktalardaki hücreler harap olur. Bu yüzden bu noktada hücre faaliyeti durur ve kuruma başlar. Çay budama bacakları, zamanla tecrübenin kazandırdığı neticelere göre en son ve muvafık şeklini almıştır. Bu bıçakla çay bölgemizde de kullanılmaya alışılmış ve hemen herkeste bir örneği bulunmaktadır. Vaktiyle Hindistan'dan getirilen örneklerine göre yerli olarak yapılan bu bıçaklar çay budamasına elverişlidir (Şekil: 32).



Şekil : 31 Çay fidanlarının budanışı



Şekil : 32 - Çay budama bacağı (3. No)

Çay fidanlarının budanmasını müteakip yara yerlerinin macunlanması gerekir. Macun olarak kullanılacak madde, geç kuruyan ve fidana zarar vermeyen cinsten ve aynı zamanda tedariki kolay ve elverişli olmalıdır. Hindistan'da bu maksatla "BITUMIN" ve katran kullanılmakta olduğu gibi, özel olarak hazırlanan daha elverişli ağaç macunlarından da faydalanılır.

Aşağıda bir macun tertibi çıkarılmıştır.

MACUN TERTİBİ:

Gram	Malzeme	
750	Renkli İspirto	Bu macunu hazırlamak için evvela iç yağı içinde kara zift ve reçine eritilir. Sonra tebeşir tozu katılarak karıştırılır. Kaynama sonunda ateşten indirildikte, renkli ispirto katılarak iyice karıştırılır. Kapalı bir kutuda muhafaza edilir. Zamanla ispirto uçarak macun sertleşir. Bu takdirde yeniden ısıtılarak tekrar ateşten indirilirken renkli ispirto ilave edilir ve yumuşatılarak budanan yerlere ve yaralara sürülür.
400	Tebeşir tozu	
1800	Koyun iç yağı	
700	Koyu zift	
800	Reçine	

İKİ BUDAMA ARASINDAKİ YILLARDA YAPILACAK İŞLER

Aralıklı budama sisteminde, iki budama arasındaki yılların ilki, umumiyetle budamasız geçer ve bu yılda hiçbir ameliyeye ihtiyaç görülmez. İkinci yıl sonbaharında ise, bir çırpma yapılır.. Çırpma, bir budama olmayıp bir nevi tabla düzeltme ve sertleşmeye yüz tutan toplama seviyesindeki sertleşmiş ve nasırlaşmış kısımları kesmekten ibarettir. Aynı zamanda bu sayede fidan toplama tablası düzgünleştirilmiş olur.

Budamadan sonra gelen üçüncü yıl, umumiyetle budamasız geçer. Bu yılda çırpma tatbik olunmaz ve 4. yılda ise yeni budama halkası başlar.

Bazen budamasız geçen üçüncü yılda, fidanın toplama tablası, hatalı toplama yüzünden gayri muntazam hale gelir. Bu takdirde toplamayı kolaylaştırmak ve tabla seviyesini düzeltmek için o yıl bir çırpma yapılması gerekir.

Çırpma işi geniş yüzölçü budama bıçaklarıyla yapılır. Bu bıçaklar keskince bilindikten sonra fidanın başına gelinerek evvela çırpma yapılacak seviye tespit edilir. Bunun için de, bir evvelki budama noktası aranıp bulunur. Sonra bu budama noktasının üstünde yapılan toplama seviyesi tespit edilir. Bu iki seviye arasındaki mesafenin, cetvele göre en az 15 santim olması gerektiğini bundan önce belirtmiştik. Fakat bu ölçü yaşlanmış fidanlara mahsus olup, genç fidanların yaprak payı daha fazladır.

Böylece yaprak toplama seviyesi tespit olunan fidanlarda, toplama seviyesinin 2-3 santim yukarisından çırpma yapılır. Bu noktada nasırlaşmış ve sertleşmiş, fazla örselenmiş dal uçları görülürse, çırpma seviyesi biraz daha aşağı indirilerek daha elverişli bir seviyeden yapılır. Fidanlarda vasat bir çırpma seviyesi tespit ederken, çırpmadan sonra kalacak dal uçlarının mümkün mertebe taze ve canlı bulunmasına dikkat edilir. Toplama seviyesinin üstünde, o yılın sürgünlerinin uç tarafları kesilmek suretiyle yapılacak çırpmadan sonra fidanlar daha derli toplu bir hale gelirler ve bu ameliye tercihen yeşil dal uçlarının kesilmesi suretiyle yapılır. Mecbur kalınmadıkça kızılaşmış dal seviyesine inilmez.

Çırpma noktası belli olduktan sonra, evvela bir fidanda bu nokta bıçakla kesilir ve bu noktanın etrafında, ele alınacak geniş yüzlü çırpma bıçağının, sağa ve sola bir pala gibi sallanması suretiyle, aynı seviyede düzeltilir. Bu esnada tabla seviyesinin altında kalan kısımlara katiyen dokunulmaz. Çırpmayı sonbaharda sürgünün durmasını müteakip hemen yapmak gerekir. İlkbaharda çırpma yapılan noktanın altından fişkıracak sürgünler, balık yaprağından sonra bir büyük yaprak bırakılarak toplanır. Bu sayede çırpma ile kısmen azaltılmış ve kesilerek atılmış olan fidan yaprakları tamamlanış ve fidanın gelişmesine yardım edilmiş olur. Bu sebeple, toplama esnasında bu noktaya dikkat edilmesi, balı yaprağından sonra bir yaprak daha büyütüldükten ve bu yaprak fidan üzerinde bırakıldıktan sonra toplama yapılması icap eder.

Çırpma ameliyesi, daha ziyade yaşlı fidanlarda tabak edilir; genç fidanlarda buna pek lüzum hasıl olmaz.

GENÇLEŞTİRME BUDAMASI

Çay fidanları yaşlandıkça fazla boylanırlar. Bu yüzden yaprak toplama işi güçleşir. Bundan başka zamanla kartlaşan dalların mahsuldarlığı azalır. Kart dalların yenileriyle değiştirilmesi ve toplamada kolaylık sağlamak için irtifalarının normal seviyeye indirilmesi maksadıyla yapılan budamaya “Gençleştirme” budaması denir. Gençleştirme budaması hemen her memlekette ve her iklimde tatbik olunur. Bizde zamanı gelince bu budamanın yapılmasına ihtiyaç duyulacağı tabiidir.

Sıcak memleketlerde mesele Assam’da gençleştirme budaması 25-30 yılda bir yapılır. Darjeeling de ise bu aralık 50-60 yıldır. Yani Assam bölgelerinde bir çaylık dikildikten 30 yıl sonra gençleştirme budamasına tabi tutulur Yukarı bölgelerde bu müddet ik misli uzundur.

Darjeeling’te tatbik olunan bundan önceki budama bahsinde yer alan budama cetvelinin tetkikinden anlaşılacağı gibi, dikim tarihinden sonra 52 yıl geçen bir fidanın normal budama seviyesi 65 santimdir. Yaprak toplama seviyesi bu çaylıkta 15 santim budama seviyesinin üstünde ve 80 santimdir. Şayet normal budama seviyeleri yanlışlıkla daha yukarı tutularak fidanlar zamanından önce boylandırılmışsa seviyeyi düşürmek için mecburen gençleştirme budamasına müracaat edilir.

Ancak bu budamanın sık yapılması zararlıdır. Budamadan sonra fidanda önemli yaralar açılmış olur. Fidanlar bu yarayı kapatabilmek için çok kuvvet sarf ederler. Çok yıpratıcı ve hırpalayıcı olan bu budamaya ihtiyaç olmadan başvurulmalıdır. Türkiye çay bölgelerinde gençleştirilme budamasına 60 yaşından önce başlamak doğru olmaz.

Bizde yapılacak gençleştirme budamasının seviyesinin üstünde olmalıdır. Fidanların çatallanma seviyesi 25 santimden başladığına göre zamanla boylan fidanlar bu seviyeyi 35 santime çıkarır. Şu halde bizdeki fidanların budama programına göre çatallanma seviyeleri 35 santimden başlaması gerekir. Gençleştirme budaması, çatının üstündeki kalın dalların, çatıdan sonra 10 santim kadar yukarıdan kesilmesi icabeder. Bu takdirde budama seviyesi $35+10=45$ santimi bulur ki bu seviye Rize ve havalisi çaylıklarında yapılacak gençleştirme budaması için uygundur.

Bu seviyenin altından yapılacak gençleştirme budaması zararlı olur. Fidanlarda kalın gövde ve dalların kesilmesiyle açılan yaralar kapanmaz. Bu yüzden bazı fidanların kuruduğu çok görülmüştür. Kalın dal ve gövdelerin yeni sürgün verme kabiliyeti azdır. Zamanında yeni sürgün yetiştiremeyen fidanlar ise kurumaya mahkumdur. Gençleştirme budamasında keskin ve ince yüzlü testere kullanılır.

Bundan sonra kesilen yerler keskin bıçakla perdahlanarak üzerine macun sürülmelidir. Dallarını keserken iç tarafa doğru, hafif meyille kesmeye dikkat edilir. Bu sırada fidan üzerinde ne kadar cılız, kırık ve işe yaramaz kısım varsa hepsi kesilerek temizlenir ve fidanın en sağlam dallarından yeni bir çatı teşkil edilir. Kezalik fidana kâse şekli verebilmek için mümkün olduğu kadar ortada dik büyüyen dallar kesilmelidir.

DİNLENDİRME – Gençleştirme budamasına tabi tutulacak yaşlı çaylıklar, budamadan önceki yılın ilk aylarında toplanmayarak büyümeye terkedilir. Sonra Temmuz ve Ağustos ayında tekrar toplanmaya başlanır. Böylece ilkbaharda yetişen taze sürgünler fidan üzerinde kalmış olur. Bu sürgünler sayesinde fidanlarda beslenme ve kuvvetlenme iyileşir. Bir fidan üzerinde bol miktarda fazla yeşil yaprak bırakmakla, fidan gövdesinde ve köklerinde yeteri kadar besin maddeleri yedeği toplanır. Gençleştirme budaması diğer budamalara nazaran en ağır olanıdır. Bu budamada fidanın yıllardan beri üzerinde taşıdığı ve beslediği kalın dalların bir kısmı kesilir. Böyle bir kesme ise fidanları çok zayıf düşürür.

Gençleştirme budamasından önce fidanlar yeteri kadar fosfor asidi, potas ve azotlu gübrelerle takviye edilmelidir. Fakat sadece gübre takviyesi yetmez. Bu gübrelere fidanların faydalanabilmesi için taze sürgün yapraklarını koparmayarak üzerinde bırakmak gerekir. Şayet gençleştirme budaması yapılacak fidanlar cılız ve zayıf iseler budamadan önceki toplama devresinde yani bütün yıl boyunca yaprak koparılmayarak dinlenmeye terkedilir. Bu arada gübrelemeleri de tam yapılmalıdır.

Dinlendirme ile fidanlar kuvvetlendirilerek budamaya tahammülleri artırılmış olur. Gençleştirme budamasından sonra da, fidanların yine bir dinlendirme devresine ihtiyaçları vardır. Bu da budamadan sonra ilk çıkacak filizlerin ve sürgünlerin büyütülmesi suretiyle yapılır. Yeni filizler ve sürgünler, budama noktasının üstünde 30 santim yükselinceye kadar el sürülmez.

Bilfarz gençleştirme budaması 50 santim yüksekten yapılmış olsa ilk yaprak toplama $50+30=80$ santim yukarıdan yapılır. Budama 45 santimden yapılmışsa ilk toplama 75 santim üzerinden yapılır. Böylece ağır budanan fidanlarda bol miktarda yeşil yaprak payı bırakılır.

Bazı memleketlerde gençleştirme budamasına tabi tutulan fidanlarda, budamadan 6 ay önce yaprak toplaması durdurulur. Budama yapıldıktan sonra, yine bir mevsim boyu fidanlarda yaprak toplanmayarak dinlendirmeye devam olunur. Bu suretle fidanlarda yaprak toplanmayarak dinlendirmeye devam olunur. Bu suretle fidanlar, kuvvetlenir, toparlanır ve yeniden gelişerek mahsuldar hale gelir.

BUDAMA MEVSİMİ- Çay fidanlarının en iyi budama mevsimi; sürgünün durduğu devredir. Bu devrede fidanın köklerinde yedek besin maddeleri toplanmış olur. Yedek besin maddelerinin e fazla bulunduğu devre, çay fidanları için en iyi budama mevsimi sayılır. Köklerde beslenme maddeleri yedeği bol olunca, fidanlar ilk sürgünde kendilerini çabuk toplar ve gelişirler.

Başka memleketlerde yapılan denemelerde belli olmuştur ki çay fidanlarında yedek gıda toplanması, sürgün durunca fazlalaşmaktadır. Rize ve havalisinde bu bakımdan en iyi budama mevsimi, Kasım ve Aralık aylarıdır. Sonbahar tez biter, kış erken gelirse budamayı durdurmak gerekir. Bu takdirde kar ve don mevsimi geçer geçmez erken İlkbahar'da şubat ve mart gibi elverişli aylarda budamayı yapmalıdır. Daha geç kalınırsa, köklerdeki, yedek gıda, dallara yürümüş olacağından ve bu dalların mühim bir kısmı budama esnasında kesilip atılmış olacağından dolayı beyhude yere fidanın gücü harcanmış olur.

Darjeeling'de budama mevsimi Kasım ayında başlayarak, ocak, şubat ve mart başına kadar devam eder. Orada en iyi budama ayı ekim sonu, kasım ve aralık aylarıdır. Budamanın sonbahara veya ocak ayında tamamen bitirilmesine çalışılır. Şubat ve mart ayına kalınırsa gecikmiş sayılır. Rize'de muhtelif aylarda yapılan budamalar sonunda anlaşılmıştır ki, kasım ve aralık ayları Türkiye çay bölgeleri için en iyi budama mevsimidir.

Fakat her nedense yetiştiricilerimiz bu aylarda budama yapmayı ihmal etmektedirler ve daha çok ilkbahar budamasına meyletmişlerdir. İlkbaharda yapılacak budamada gecikme olabilir. Bu takdirde kök yedeğinden, fidanlar bir kısmını sarf etmiş olurlar. Bu bakımdan en ihtiyatlı olan sonbahar budamasına alışmak doğru olur.

BUDANAN FİDANLARIN İLAÇLANMASI

Normal veya gençleştirme budamasına tabi tutulan fidanların üzerinde ya hiç yaprak kalmaz yahut az miktarda bulunur. Çay fidanlarının böyle yapraksız veya az yapraklı bulunduğu sırada yapılacak ilaçlamanın tesiri daha çok olur. Bu sebeple Hindistan ve Seylan'da budamaya tabi tutulan fidanlar hemen ilaçlanır. İlaçlamadan maksat, hastalık ve haşerelerden fidanları temizlemektir. Umumiyetle bu memleketlerde, budamadan sonra ilaç olarak (8) Bome dereceli Polisülfür kullanılır. Polisülfür eriyiği bilhassa mantari hastalıklarla kabuklu veya pamuklu koşnilleri yok etmesi bakımından faydalıdır. Bu ilaç diğerlerinden daha ucuz ve daha tesirli olduğundan tercih edilir.

Hindistan'da budamadan sonra kullanılan ilaçlardan biri de, 6 kısım Bitumen ile 4 kısım "Karosen" yağının karıştırılmasıyla elde edilen tertiptir. Bu karışık, fırça ile çay fidanlarının kalın gövde ve dallarına sürülür. Oldukça koyu kıvamda olan bu karışık ilaç, fidan bedeni üzerinde bulunan yara ve berelerde örter, böylece mantarların üremesine, dallarda nasır ve budaklar meydana gelmesine engel olur. Bitumen mahlulü, budamadan ileri gelen yaraların etrafında bir halka teşkil edecek şekilde sıvanacağından en taze ve nazik budama yaralarının temiz kalmasına yardım eder ve küf bakterilerinin burada yerleşmesine mani olur.

Son yıllarda hastalık ve haşerelere karşı ilaç olarak kullanılan çeşitli firmalara ait birçok ilaç çıkmış ve çıkmaktadır. Bunlardan “Albolineum” bilhassa kabuklu ve pamuklu bitlerle mücadelede çok etkili olmaktadır. Fakat Alboineum’un koşnil yumurtalarından sürfelerin çıkmasını müteakip kullanılması takdirinde ancak kati netice alınabilmekte; diğer şekilde yani koşnil, kabuk altına veya pamuk sardıktan sonra tesir derecesi azalmaktadır.

Memleketimiz çaylıklarında pek fazla üremiş ve adeta salgın hale gelmiş olan “Pulveria floccifera” ve “Coccus Hesperidium” zararını azaltabilmek ve bu bitlerden çaylıkları kurtarabilmek için, budama yıllarında olsun, behemahal fidanları ilaçlamak gerekir. Yaprak ve dalların bir kısmı budama suretiyle azaltılan çay fidanlarının geri kalan çatı ve gövde kısmını çok dikkatli olarak ve her tarafına ilaç degecek tarzda ilaçlamakta çok fayda vardır. Her budamadan sonra, her çay bahçesi, bu tarzda polisülfür ve Alboineum ile ilaçlanırsa koşnil ve pamuklu bitlerin zararı önlenmiş olur.

KOSTİK SODA BADANASI – Budanan çay fidanlarındaki koşnil ve yosunları ve mantarları imha için şöyle bir ilaç hazırlanır: 900 gram kostik soda, 46 kilo su üzerine azar azar dökülerek devamlı olarak karıştırılır. Ve böylece ilaç ısınmasının önü alınır. Hazırlanan bu badana, tulumbalarla budanan çay fidanları üzerine püskürtülür. Veyahut bez veya tahta fırçasıyla koşnilli ve yosunlu dallara sürülür. Bu eriyik körpe dal dal ve yaprakları yakacağından onlara sürülmemelidir.

ÇAMAŞIR SODASI VE KİREÇ KARIŞIĞI BADANASI – Kostik soda eriyiğine denk diğer bir badana tertibi şöyledir:

3,2 kilo çamaşır sodası, 0,9 kilo sönmemiş kireç ile, 46,0 kilo suyun karıştırılmasıyla elde olunan bu eriyik, kostik soda eriyiğinde olduğu gibi, budamadan hemen sonra çay fidanlarının kalın dal ve gövdesinin temizliğinde kullanılır. Bu eriyik bez veya fırçalarla dallar üzerine sürülerek dallar oğulacağı gibi, pülverizatöre doldurularak fidanlar üzerine de püskürtülebilir. Bu badana kuruduktan sonra dallar ve gövde üzerinde ince ve beyaz bir tabaka meydana gelir.

BUDAMA ARTIKLARINDAN FAYDALANMA

Budama yapılan yıllarda, fidanlıklardaki bir kısım dalların kesilmesiyle, çok miktarda sürgün, yaprak ve dal çıkarılmış olur. Bunlardan kalın dallar ayrılarak, diğerler çay fidanlarının arasında açılacak hendeklere doldurularak toprakla örtülür. Böylece budama artıklarının toprakta çürüyerek fidanların yine kendi toprağına fayda sağlaması yokuna gidilir. Budama ile fidanlardan ayrılan yaprak ve sürgünleri, toprakta çürütmekte fayda vardır. Bu sayede topraktan kaldırılan besin maddelerinden bir kısmı aynı toprağına geri verilmiş olur. Budama artıklarını fidanlar arasına gömmek için iki fidan arasında çukurlar açılmalıdır.

Bu çukurlar budama artıkları ile doldurularak toprakla örtülmelidir. Budama artıklarının toprak yüzünde açık kalması doğru olmaz. Açıkta kalan bu parçalar, kuruyup sağa sola dağılır ve kaybolur gider. Bunların toprağına gömülmesi ile çürümeleri sağlandığında faydalı bir çürüntü elde edilir.